

БЪЛГАРСКОТО ЛИТЕРАТУРОЗНАНИЕ И ПРОЦЕСИТЕ НА НАЦИОНАЛНОТО САМОПОЗНАНИЕ

ГЕОРГИ ДИМОВ

Днес всички признаваме, че българската художествена литература и в миналото, и в наше време е била и е фактор от първостепенно значение за формирането на човешката личност с нейните народностни, социално-нравствени, философско-мирогледни възгледи, на целия ѝ мисловен и емоционален свят. Все още обаче не сме осъзнали в пълнота истината, че подобна роля играе и науката за художественото творчество — литературознанието. А историята на националния ни обществен и духовен живот, пък и световната цивилизация изобщо свидетелствуват за необозримата благотворна сила и на научното мислене в съдбата на един народ, за неговото идейно-патриотично и културно-естетическо съзряване. Защото именно литературната наука осветлява своеобразната природа, обективните и субективни предпоставки на литературата, отвеждащи пряко или косвено в битието на народа, обосновава ролята ѝ като специфична форма на историческо познание и обществено съзнание.

Ето защо още от древността, та до наши дни успоредно с художествената литература се е развивала и науката за нея — литературната история, теория, критика. И те наред с другите хуманитарни науки са упражнявали и упражняват най-дълбоко въздействие върху цялостния социален и интелектуален живот на човека, на нацията. Затова и историята на литературоведческата мисъл е не по-малко интересна и показателна за процесите на националното самопознание от самата история на художествената литература.

Принципите, върху които се е развивало научното литературно мислене, винаги са се основавали на определени концепции за обществото, за социалната и духовната природа на човека — рожба на конкретна етническа общност и историческа епоха. Ето защо заедно с произведенията на художественото слово то е било винаги фактор в социалния и културен живот на нацията, барометър за ръста на националната култура, за усилията към по-пълно национално самопознание и възможване. А националното самопознание е един вековечен, непрекъсваем процес, в който участвуват много и различни фактори. То е и основен признак и критерий за човешката нравственост, за всичко онова, което движи духовния прогрес.

Тази истина важи с особена сила за българското литературознание поради своеобразието на условията, при които то се е развивало, поради мисията, която е трябвало да изпълнява. И то подобно на художествената литература е било и е органически и диалектически свързано с народната ни съдбовност, участвувало е най-непосредно в националните обществени и културни процеси — и в миналото, и в наше време.

Без знанието, което ни дават литературоведческите дисциплини, трудно могат да бъдат осъзнати, разгадани, обяснени сложните и разностранни художествени

явления, създавани през отделните епохи. А и да се разбере в пълнота ролята им за национално-патриотичното самопознание, за сродяване с всичко онова, което е осмисляло живота на бележити и по-скромни люде, които чрез художествено слово са участвували в градежа на националната ни култура.

Литературната наука, история, критика свидетелствуват най-пълно за усилията да бъде дадена конкретно-историческа оценка на художествените творения, да бъдат те преосмисляни с оглед на потребностите на всяко ново поколение, с оглед на по-нататъшното национално самопознание. А то изисква всеобхватно познаване на миналото, за да бъде разбрано и направлявано настоящето, да бъде предугадано бъдещето на нацията. Само на такава основа може да бъде стимулирано и формирането на патриотична чувствителност, да бъдат подхранени пориви за служене на по-високи народности и хуманитарни идеали — призвание и дълг на човешката личност.

В усилията си към все по-пълно самопознание и културно извисяване, към извоюване и съхраняване на политическата си и духовна свобода, в знанията, получени по художествен и научен път, българският народ е намирал най-сигурна опора, те са му разкривали изконни национални добродетели, тласкали са го към по-нататъшна обществена и интелектуална активност. Та нали стремежът за самосъхранение, за национална независимост и социална справедливост, както и съкровените човешки възжеления — така присъщи на литературата ни — са били най-често и обект на анализ и трактовка от страна на литературни историци и критици. И в размисъл върху тия вековечни и все нови и актуални проблеми те са се домогвали до принципи и прозрения, до характеристики и обобщения, които са обогатявали историческото познание, душевността, мисловността, емоционалността на българина. И ведно с това е съзрявала и литературоведческата методология — тя е разширявала своята народностно-историческа, социално-нравствена основа. Така знанията, дошли по художествен път, се допълват и обогатяват от научните открития, от научното познание, което по своята природа навлиза в нови области, води до нови идеи — въздействащи и на други сфери на човешката душевност, — сочи и тяхната проекция в живота на нацията.

Художествената литература и науката за нея — това са фактически две страни на единния в своята същност литературен процес. Затова не е възможно да бъде осъзнато всеобхватното въздействие, да бъде разбрана разнообразната роля на художествената дейност, ако не държим сметка и за тая „втора“ страна на литературното развитие, ако в един синхронен план те не се изследват, не се търси неизменната им взаимозависимост и взаимодействие.

По думите на Белински „всяка епоха от руската литература е имала и свое съзнание за самата себе си, което се е изявявало в критиката. И литературата, и литературната критика — разбирана в най-широк план, — изразяват духа на времето. Разликата е само във формата — говори великият мислител. Сега въпросът за това, какво ще се каже за великото произведение, е не по-малко важен, отколкото самото велико произведение.“ Българската литература и литературознание напълно потвърждават тази истина. Характерът на задачите, които е трябвало да решават, предопределят и синхронното им развитие, адекватната им роля във формирането на национално съзнание, на национален характер, на национална душевност, на така присъщата им изострена родолюбива чувствителност към всичко, което е засягало народната ни съдба.

Ако днес художествената литература с право се разглежда като „човекознание“, то в не по-малка степен и литературознанието изпълнява подобна мисия. И то с основание би могло да бъде наречено „човекознание“, а още по-точно — „народознание“ или „българознание“. Защото в своите най-значителни прояви българското литературознание е било национално и социално ангажирано, продължава и днес да бъде извънредно чувствително към националната проблематика, пронизано е от един неотменен народностен и хуманистично-нравствен патос. Както литерату-

рата ни винаги е пошла корените си от националното, за да се извиси до общочовешкото, и чрез индивидуалното е осмисляла глобални жизнени и духовни процеси и явления, така и литературната ни наука се е ръководила от подобни начала. Като разкрива и осветлява богатствата, които съдържат художествените произведения — богатства народности, идейни, нравствени, често неуловими за обикновения читател, защото или са само подсказани, или въплътени понякога в сложна образност и метафоричност, чрез иносказания, — ученият-литератор играе не по-маловажна роля от самия писател. Ако по думите на акад. П. Зарев българската литература не само пресъздава националния живот в най-характерните му форми, но и досъздава нацията, това важи в пълна мяра и за науката, за тази своеобразна духовно-творческа дейност. Литературата не би могла да изпълни своята мисия, ако не бъде всестранно анализирана, ако не бъдат разкрити нейните многообразни компоненти, ако не бъде интерпретирана и на фона на народната съдбовност. Една проникновена историко-литературна, теоретико-естетическа трактовка на наследството го прави актуално и в наше време, включва го в съвременните обществени и културни догвания, обосновава непреходната значимост на предишни завоевания в някогашните и днешните процеси на национално-патриотично и културно-естетическо възможване. А чрез подобни трактовки и националното е придобивало нови измерения, макар да запазва и нещо изконно, присъщо на народностния характер и душевност. Неговото опознаване зависи и от степента на индивидуалното съзнание. Та нали една от характерните черти на българската литература е, че тя е черпела сокове от националното битие дори и тогава, когато е възсъздавала общочовешки проблеми, когато е искала да опоегизира универсални феномени. Тази нейна същност е предопределяла в известен смисъл и характера на националното ни литературознание, неговата насока и проблематика, народностно-възпитателната му функция.

Още средновековните ни писатели, при всичкото своеобразие в мисловност и книжовни изяви, са имали съзнание за етническа принадлежност, били са с будна родова памет и по научно-логичен, и по емоционално-образен път са изразявали своите народностни тревоги. Това съзнание прераства в цялостно мировъзрение през епохата на националното възраждане, когато се е формирала българската нация. И в своята разнообразна книжовна дейност българските възрожденци винаги са държали сметка за съдбата на народа ни през вековете, за неговия все по-непреодолим стремеж към политическа и духовна самостоятелност, за своеобразието на неговата душевност, за изконни негови добродетели и стремежи. Известни са думите на Ботев, който така прозорливо заявява: „Нашият народ има свой собствен живот, особен характер, особена физиономия, която го отличава като народ — дайте му да се развие по народните си начала, и ще видите каква част от обществения живот ще развие той.“ Гениалният поет и мислител сякаш е синтезирал предчувствията и вълненията на книжовници и учени, на писатели и публицисти, начертали пътищата на новата ни национална литература и култура. И наистина рядко са литературите в света, пропити с подобна национално-патриотична чувствителност, наситени с такъв гражданско-хуманистичен патос. Нейните създатели, изследователи и тълкуватели са изпълнени с пориви за апостолство и мисионерство в името на народностното обособяване и утвърждаване, в името на националния възход, разбираан в неговата диалектическа обусловеност от прогреса и на другите народи.

Ако днес така категорично се говори за интелектуализиране на производствените процеси, то още по-настойчиво следва да се стремим към все по-пълно хуманизиране на национално-патриотичните чувства, а междунационалните взаимоотношения. Необходимо е да разбираме по-углъбено и диалектически същността на националното и общочовешкото, на личното и народното, на етичното и естетичното. Защото за нас националното съзнание и себепознание са не само чувства за етническа принадлежност, а и съзнание за първоосновата на човешкото съществуване, критерий за морална извисеност. Оттук и широките измерения на патриотизма. Особено сега, в условията на социализма, когато човешката личност се изявява все с нови

и нови измерения и функции. Творческото начало в нейната дейност, която придобива все по-подчертана обществено-идеологическа, културно-естетическа значимост, изисква и нови критерии на трактовка и оценка, на търсене и завоевания в областта на човекознанието, на българознанието.

Световъзприемането на българина винаги се е отличавало с подчертана социалност, патриотизмът му е бил и хуманистично облъхан, пропит с чувство за общочовешка солидарност в борбата срещу национални и социални угнетители. Стига само да проследим историята на българската литература, на българския фолклор, да вникнем в трудовите на най-добрите литературоведи и фолклористи, на народоведите ни изобщо, за да се убедим в каква диалектична взаимоотношеност са се утвърждавали националното и общочовешкото, социалното, нравственото и естетичното, как са се взаимопрониквали патриотизмът, хуманизмът, интернационализмът.

Както не може да бъде разбрана и по достойнство оценена художествената ни литература, ако не познаваме историческата съдба на народа, така също не бихме могли да осъзнаем значението на литературоведческата дейност, ако не я разгледаме на фона на обществено-историческото и културно-естетическото ни развитие.

Все на основата на това народностно развитие трябва да търсим обяснение и на факта, че почти всички по-значителни писатели, книжовници, културни дейци от епохата на Възраждането са се занимавали в една или друга степен и с историко-литературна, критико-оценъчна, културно-публицистична дейност. Подобно явление наблюдаваме и след Освобождението, та чак до наши дни. И в тая насока възрожденците ни от Паисий до Ботев са проявявали рядка интуиция, утвърдили са принципи и критерии, учудващи по своята национално-историческа, социално-естетическа същност, със своята методологическа перспективност. Съжденията на мнозина от тях се равняват с постиженията на демократичната теоретико-критическа мисъл в други напреднали страни. Една ренесансова широта в словесност и занимания, пропити от големите идеи на просвещението и на революционния демократизъм — идеи, така присъщи на българската национално-освободителна идеология, — произвежда както художествената, така и литературнокритическата им дейност. Затова и утвърдените от нашите възрожденци материалистически теоретико-критически принципи залягат в основата на по-нататъшното ни национално литературоведческо мислене. Неговите най-видни представители се изявяват и като литературни историци, и като критици и теоретици в усилията си да открият, изучат и осветлят богатото ни литературно и общокултурно наследство от средновековието насам, да извадят от забрава имена на писатели и книжовници, свързани с историческото битие на народа, за да бъдат включени и в съвременния духовен живот. Мнозина от изследователите и тълкувателите на многовековното ни литературно наследство проявяват енциклопедични интереси, изявяват се в различни области на хуманитарното знание, търсят да разкрият и осветлят всички страни и компоненти на националната ни култура в нейното многовековно развитие и съвременно състояние — еднакво необходима за националното самопознание и патриотично осъзнаване. Колко литературни, езикови, фолклорни паметници са открили и обнародвали, как страстно са обосновавали ролята им в съдбата на народа!

Следвайки най-често един по-широк културно-исторически подход, те анализират и обобщават, търсят генезиса на литературните явления и процеси, обосновават ролята на традициите — национални и чужди — в литературния и общокултурния развой, доколко в дадено произведение са явно пресъздадени съществени страни на епохата, на нацията, черти от душевността на българина. Често зад едно несъвършено в художествено отношение произведение те съумяват да открият една нравствено извисена личност с будна и тревожна гражданска съвест, движена от най-прогресивни идеи, затова и присъствието ѝ в националния духовен живот оставя незаличими бразди. Най-добрите ни литературни историци и критици, работили в края на миналия и началото на нашия век, проявяват будно национално съзнание,

висока етичност и демократичност, непритворно родолюбие и хуманизъм. Трудовете им, при всичката фактологическа непълнота, идейна и методологическа противоречивост и хетерогенност, не могат да бъдат отминати и в наше време. За тях българознанието е било съкровено гражданско и творческо верую. Дори и тези, които в една или друга степен са били увлечени по някои модернистични философско-естетически теории, и те в много от своите литературнокритически писания се стремят да открият и утвърдят народностно-демокаратичното начало в наши и чужди произведения. При всички им космополитизъм една будна гражданска съвест и патриотичен патос пронизват обществената и културно-публицистичната им дейност, участвуват в процесите на националното самопознание и естетическо съзряване. Чужди са на всеки шовинизъм, на всяко тесногърдо разбиране на национално-етническата проблематика. Темата за родината, за нейната сегашна и бъдеща съдба винаги занимава съзнанието им, оплодява перото им, тревожи съвестта им.

Стига само да се вгледаме в трудовете на първостроителите на българското литературознание, за да се убедим с какво старание, с каква национална чувствителност и научна последователност те говорят за родолюбието на книжовници и писатели от средновековието до най-ново време. И наистина какъв непритворен национално-патриотичен, нравствено-хуманистичен, гражданско-етичен патос струи например от многобройните студии на проф. Ив. Шишманов, посветени било на възрожденските книжовници, било на големите ни писатели след Освобождението! Той извайва образите им с всичко онова, което извиква възхита и благоговение пред житейския и творческия им подвиг. Техният духовен свят, високите им народностно-демократични идеали сякаш са зазвучавали в пълна хармония със собственото мировъзрение на учения. Оттук и този негов пиетет към делото им. Затова и научното изложение, макар и изградено върху строгата логика на фактите и на тяхната обективно-историческа трактовка, няма нищо общо със сухата историография, с безстрастната аналитичност и биографичност. Всичко е сгрънато от една непритворна гражданско-патриотична емоционалност, стоплено е от вълнението на едно голямо сърце, пропито е с преклонение и стремеж за утвърждаване на националната гордост, за разширяване параметрите на народностното самопознание. С изследванията си той наистина създава вълнуваща научна летопис за големи и по-скромни народни будители, за ония радатели на народната словесност, които имаха за своя върховна повеля да служат на националното пробуждане и себепознание.

Все така съпричастен е големият учен и на патриотичните идеали на писателите, негови съвременници, живели с проблемите на народната съдбовност. Та нали именно пръв Шишманов съумява да види и по достойнство да оцени гения на Вазов, дълбоката народностна същност на творчеството му, вдъхновявано неизменно от миналата и сегашната съдба на „обожаемото отечество“. Ученият ще сочи наизмеримите национално-хуманистични, културно-естетически, нравствено-възпитателни богатства на това творчество, и то в момент, когато е било отричано, подценявано, неразбирано от различни обществени среди, водени от различни съображения! Сам високоинравствена личност, ученият многократно обосновава именно ония качества и добродетели на народния поет, които го издигат на най-високия пиедестал на националната мисловност, за да се превърне в критерий за гражданска съвест, патриотична и етична извисеност. „Той е обожавал и идеализирал народа, като му е сочел все по-високи идеали, тъй като и народите растат заедно с тях. Бидейки сам искрено хуманен, благороден, толерантен човек, чужд на шовинизма, Вазов е зовял българите, макар да е възпявал вдъхновено кървавите им борби за свобода и напредък, всякога към човечност, към любов, към милост, към труд. И народът го е следвал драговолно“ — пише с благоговение Шишманов, призовавайки също към подобни добродетели и идеали.

И още един пример. В статията си „Забравени уроци от миналото“ и другият голям изследвач на литературната ни история — Боян Пенев — с тревога говори, че ние, българите, твърде малко познаваме своето минало, че новите поколения се

отнасят нехайно към опита на своите деди и бащи, които са изнесли на своите мъченически плещи толкова борби и страдания в името на българщината, и че не търсим поуците на миналото, за да си изясним и въпросите, които поставя новото време, свързани здраво с историческата ни съдба. Сродяването със световните духовно-интелектуални завоевания трябва да се превърне в още по-могъщ стимул за опознаване, осъзнаване и преосмисляне на онова, което народът ни е създал през вековете. И като пример за такава взаимобусловеност на национално и общочовешко Б. Пенев изнася мисли и съждения на видния възрожденски философ и социолог д-р Ив. Селимински. Познавач европейската история и култура, той живее с възвишени национално-политически идеали. Бидейки радетел на общочовешката култура, българският възрожденец обосновава народността като изконна същност на всяка цивилизация, народностното чувство — като дълбоко вкоренено в човешката природа, народностния принцип — като ръководно начало на всеки обществен прогрес. „Миналото минава скоро, но животът на миналите векове и делата на разните народи оставят в историята най-истински образци, които осветяват останалите народи и стават безпристрастни и верни учители на бъдещите поколения“ — заявява мъдрият родолюбец. А нали това толкова поучително минало е намерило свое адекватно художествено отражение в литературата, в културно-историческата книжнина, на които посвещава и проникновения си ум, и необозримата си творческа енергия големият литературовед Б. Пенев, оставил ни в наследство една безпрецедентна многотомна история на възрожденската ни литература, където за първи път пълно и синтетично са разкрити и осветлени нейните безмерни национално-патриотични, гражданско-етични, идейно-естетически богатства, стимулирали и направлявали така всеобхватно процесите на националното самопознание.

В своето развитие българското литературознание потвърждава мисълта на Белински, че всяка нова епоха, всяко ново поколение изрича и нова дума, дава своето тълкуване на писатели и творби, осмисля по новому тяхната социално-гражданска и идейно-естетическа същност. И наистина колко много изследвания са посветени на големите ни национални, пък и на световни писатели, и ние все още продължаваме да откриваме в тях все нови и нови ценности, които по видими и невидими пътища са въздействували върху националното съзнание и душевност, влизат и в световзприемането на нашия съвременник. Така са се умножавали и умножават знанията ни за българската съдбовност, привличаща все по-трайно вниманието и на световната славистична наука. Благодарение именно на трудовете на учените-литератори, работили през различно време, при различни условия и през различни етапи в развитието на литературната наука, днес ние разбираме по-добре генезиса, смисъла, традицията и въздействието на литературните произведения, узнаваме как са се отнасяли предходните поколения към тях, как те са били осмисляни все с оглед на конкретните обществени и духовни потребности, как е съзрявало националното културно-историческо и естетическо съзнание, за да се превърне в двигател на всеобхватния духовен прогрес. Макар мнозина да са били ограничавани от възможностите на следваната методология, родолюбивото им чувство, логиката на фактите са ги извеждали към верни трактовки.

Ако големите ни писатели създадоха истинска художествена летопис за онези, които с перо и слово, с оръжие воюваха за по-светли бъднини на народа ни, за неговото политическо и духовно утвърждаване, то със своите разнородни изследвания учените-литератори осветлиха и обогатиха образите на тези радетели на българщината. Изследвайки техния жизнен и творчески път, те спомогнаха да осъзнаем в пълнота подвига и делото на тези апостоли и светци на националния и общочовешкия прогрес. Очевидно не е случаен фактът, че големите ни литературни историци и критици проучват с рядка всеотдайност живота и делото на българските възрожденци. В тяхното наследство те виждат и онези трайни народностни традиции, върху които трябва да се гради по-нататъшната ни национална култура, в съзвучие и с новите народностни потребности. Най-често те са се изявявали като истински народоведи

и народопсихолози, еднакво ги привличат и проблемите на литературата, и тези на културата, на езика, на фолклора, на историята, и по този начин са чертаели широките параметри на българознанието. В подхода към неговата разнородна проблематика се откроява един неотменен историзъм и непредубеденост към реалните факти. Ревностно отстояват историческата правда, обосновавано разкриват нечистите, антинаучните домогвания на някои чужди среди към литературното ни и общокултурно наследство. Всичко това предопределя и поливалентното въздействие и значимост на редица от трудовете им.

Ако по думите на съветския литературовед А. Л. Гришунин дореволюционното руско академическо литературознание в усилията си да разкрие диалектичката връзка между литература и обществен живот е способствувало за сближаване на литературната наука с марксизма, то несъмнено и трудовете на големите български литературни историци и критици с редица свои постановки, съждения, характеристики се доближават до истинско научно историко-материалистическо разглеждане на националната литература. Те очертават във вярна светлина съдържателната ѝ същност и многофункционална роля в общественото и духовното съзряване, както и нейните взаимоотношения със световната литература и култура. И независимо от едни или други недостатъци, които днес откриваме в тая тяхна родолобива дейност, тя се оказала толкова полезна за националното ни историческо самопознание, за извикване интереса и на чуждестранната наука към духовните завоевания на българина през вековете, за спечелване и на световно признание. А и синхронното формиране и развитие на литературно-художествената и литературно-научната мисъл, така характерно за националния духовен живот, неизменното им взаимодействие се оказват извънредно важни за литературния процес, за стимулиране на духовно-интелектуалната енергия на интелигенцията ни, за бързия разцвет на националната ни култура.

Това важи в още по-голяма мяра за марксистическото ни литературознание, което още от края на миналия век се включва в ускорените социални, културно-естетически, общоидеологически процеси. Българската комунистическа партия още от своето основаване та до ден днешен винаги е сочела действителната обществено-политическа и културно-естетическа роля на теоретико-критическата мисъл, утвърждавала е и утвърждава на основата на марксистко-ленинското учение перспективни начала за нейното възможване и съзряване, своевременно е предупреждавала за онези волни или неволни отклонения при осветляване и тълкуване било на литературното наследство, било на онова, което се създава в непосредното настояще, които отклонения са влизали в противоречие с обективните закономерности и конкретните потребности на общественото ни развитие. А в наше време тя с още по-голяма настойчивост и прозорливост обосновава всеобхватната идеологическа същност на този род дейност.

В непрестанен спор с литератори, стоящи на идеалистично-формалистични позиции, а и преодолявайки собствени опростенчески, вулгарно-социологически схеми, хората, които са направили от идеите на социализма свое гражданско и културно-естетическо верую, разширяват литературоведческата проблематика, обосновават новаторската същност на социалистическата литература и нейната историческа перспективност, сочат приемствеността ѝ с предходното наследство, разкриват в него нови ценности, обосновават съзвучието му и с нашата съвременност. Сега и национално-патриотичното се осмисля от позициите на социалистическата идеяност, а това дава възможност да се видят в по-голяма пълнота взаимовръзките между национално и интернационално, между народностно-характерологично и общочовешко. А и различните форми на национално самопознание се третираат много по-уългубено и през призмата на социалното, нравственото и естетическо съзряване.

В условията на социализма, особено през последните десетилетия, българската историко-литературна и критико-оценъчна мисъл се разгърна на широк фронт. Появиха се трудовете с фундаментално значение за осветляване на явления и про-

цеси от миналото и от нашата съвременност, които са съпътствували и стимулирали народността ни самопознание. Вниквайки и по-дълбоко в народопсихологията на българина, те очертават и модела на литературното ни развитие, свързано органически с националната душевност, с националната ни съдба. Някои от тези трудове се мерят с най-високите постижения на световната литературна наука, история и критика.

Все по-обосновано се утвърждава истината, че днес не може да се говори за художествен и общокултурен прогрес, за народностно и философско-идеологическо осмисляне на обществените и духовните явления изолирано от материалистическото, марксистическото световъзприемане. В наше време никой, който не иска да пренебрегва обективните социално-исторически и културно-естетически закономерности, не може да отмени кардиналния проблем: национално възмогане — международно сътрудничество, патриотизъм — революционен хуманизъм, художествена литература — научно мислене. Все по-ефимерни се оказват усилията на някои буржоазни идеолози да обосновават „разминаването“ между социална и естетическа революция, между национален и общочовешки прогрес, между национално самопознание и духовно-правствено извисяване. Не по-малко безрезултатни се оказват и опитите им да деидеологизират духовно-интелектуалната дейност, да откъснат литературата от нейните национални корени.

Сочейки несъстоятелността на подобни усилия, марксистическото литературознание и обществознание оказват все по-плодотворно въздействие върху цели поколения писатели, върху големи световни интелектуалци, съдействуват за идеологическото и естетическото разслоение и преориентиране на творческата интелигенция в буржоазния свят, в развиващите се страни, насочвайки я да осъзнае по-дълбоко националното като нещо изконно за хората на творческата мисъл, а националното самопознание — като предпоставка за създаване на непреходни естетически и общокултурни ценности.

Използвайки един все по-комплексен метод, както е комплексна и самата литература, съвременното ни литературознание се стреми да осветлява народностно-психологическите, социологическите, правствено-етичните, стилно-езиковите, структуралните страни и аспекти на литературата, битието и житието, душевността на нейните създатели, пътищата, през които минава идейният замисъл до неговата поетическа реализация. То все по-пълно се утвърждава като теоретично самопознание на литературата, с най-пряко отношение към цялостния духовно-интелектуален живот, тълкува художествените явления и процеси в съответствие с логиката и закономерностите на националното и общочовешкото развитие. По такъв начин нашият съвременник може да почувствува по-непосредно обективните и субективните предпоставки на художествената дейност, на творческия акт, както и широките параметри, в които се изявява народностното начало, националната душевност, патриотично-хуманитарните пориви — често дълбоко завоалирани, недостъпни да бъдат осъзнати от обикновения читател. Това, което е за него неуволвимо, странно и необяснимо, за литературатора-анализатор, за школувания литературовед се откроява в неговата национална, социална, психологическа детерминираност. Такава е мисията на литературния историк и критик — да виждат и разкриват и онова, което е под повърхността на творбата, което понякога е дълбоко закодирано, да осветляват многообразните форми на изява и различните трансформации на родолюбиви и правствени тревоги, на хуманистични тежнения. Всичко това извежда към по-пълно опознаване и осъзнаване на цялото богатство, което съдържат големите художествени творби, на тяхното съпричастие към народната съдбовност — толкова поучителна във всяко отношение. Тя именно е подхранвала с животворни сокове многовековната ни литература, както и литературознанието ни.

Обогатено и от опита на световните научни завоевания, то се стреми независимо от някои самоцелни трактовки към едно все по-пълно съчетаване на научната диалектика с дълбокото вникване в своеобразната природа на културно-естетиче-

ските явления, към все по-пълно разбиране на взаимоотношенията между художествено-образно и научно-логическо мислене, между индивидуално и национално, към все по-детайлно анализиране на народната душевност и на нейните трансформации, към всеотрасно изучаване на всичко, в което се е изпявала творческата, гравивната енергия на българина — създавал велики духовни, идейни и естетически ценности — слава и гордост и за днешните, и за утрешните поколения.

Но и при всичките несъмнени завоевания и перспективни тенденции на търсене съвременната ни литературна наука, литературна история и критика имат да овладяват все нови и нови терени, за да бъдат в пълно съзвучие с дълбоките, всеобхватните промени, които се извършват в нашето общество, пък и в света изобщо. Българската комунистическа партия и сега продължава да сочи пътищата и принципите, извеждащи към по-нататъшно възможване на хуманитарното знание, на теоретико-критическата мисъл, която невинаги се оказва на висотата на задачите, присъщи на етапа на всеобхватното ни социалистическо развитие.

Все със същата патриотична съпричастност и научна обективност следва да разкриваме, осмисляме и утвърждаваме онези обществени, идейно-естетически завоевания, които са съпътствували историческото ни развитие. В приветствието до участниците в Първия международен конгрес по българистика, обосновавайки творческата жизнеспособност на българския народ през вековете, др. Т. Живков подчертава: „Както във всяка научна област, така и в областта на българистиката няма и не може да има две истини. Нам е нужна единствената обективна истина за историческото значение на изстрадания опит на народа ни през вековете, когато прадедите ни са противостояли на чуждото потисничество не само с оръжие в ръка, но и с оръжието на духовността — с езика на изумителното ни народно творчество, с незабравимите паметници на българската писменост и литература, с благородното апостолско дело на прославените книжовни школи, разцъфтели по нашата българска земя. Още от времето на своето зараждане българската писменост, българската литература, българската култура са наченали служба не само на българската народност и на българската държава, а и на всечовешки идеали. Може би тъкмо поради това те са устояли на неравните борби. Защото силен и непобедим е само онзи народ, който вижда своето достойно място единствено в гравивното строителство, общуване и равноправие с другите народи. Още в първите писмени паметници на древна България се говори за еднакво право на живот на всички народи на земята под общото слънце на небето. Ето защо в България се раждат и тръгват по света толкова идейни и социални движения, които светът е оценил високо.“ Несъмнено за проучване на това богато културно наследство, за да стане то достойно и на нашата съвременност, и на световната общественост, която все повече осъзнава историческата мисия на българската народност в ония времена, е допринесла и литературната ни наука, цялото ни обществознание, независимо че още чакат много и много въпроси, за да бъдат осветлени в пълнота и от позициите на една съвременна научна методология.

И с оглед на тия все нови и нови задачи, съдбовни за националната ни култура, се налага да бъдат преодолени някои стеснени разбирания относно същността и характера на литературознанието като научно-творческа дейност, да бъдат осъзнати истинските измерения на неговите познавателни, естетически, възпитателни, общо-идеологически функции в живота на нацията. Само така то ще може да изследва и преосмисля многовековното ни духовно наследство, да оценява и насочва съвременната ни литература, да предявява към нея все по-високи изисквания, все с оглед на по-нататъшното ни национално самопознание, на по-пълното ѝ единение с процесите на нашето време, с тенденциите на социалистическото ни възможване, на общочовешкия прогрес.

В съзвучие с търсенията и завоеванията на другите хуманитарни науки пред съвременното ни литературознание наистина се откриват все по-големи перспективи, все по-отговорни задачи. Осъзнавайки творчески принципите на народността и партийността, на националното и общочовешкото, то все по-пълно трябва да изследва

всичко онова, което свидетелствува за многовековното народно битие, изпълнено с трагично-драматични колизии, с епични борби и безпределна жертвоготовност, с исторически оптимизъм и безмерен патриотизъм. Така литературознанието, което е участвувало в историческите процеси, съпътствуващи националното ни самопознание и възможване, укрепвало е стоицизма и вярата на народа ни, ще се утвърждава като все по-действен фактор, ще съдействува много по-всеобхватно и целенасочено за израстването на нашия съвременник като човек с изострена социалистическа национално-патриотична чувствителност, ръководен в мисловност и действия от велики социално-нравствени и културно-естетически идеали, диалектически взаимопроникнати и от съзнанието за общуване и сътрудничество с другите народи.